

РЕЦЕНЗІЇ

Tóth Péter: Nyelvjárási és tudománytörténeti tanulmányok. Szombathely, Savaria University Press, 2021. 200 lap [Пейтер Товт. Статті з дослідження говорів та історії діалектології.] Szombathely, Savaria University Press, 2021. 200 p.

Барань Єлизавета

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II
Україна, м. Берегово, вул. Мужайська, 34
e-mail: barany.erksebet@kmf.org.ua
ORCID: 0000-0001-8395-5475

Дудич-Лакатош Катерина

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II
Україна, м. Берегово, вул. Мужайська, 34
e-mail: dudics.katalin@kmf.org.ua
ORCID: 0000-0003-1354-4421

Baran Elisaveta

Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education
Ukraine, Berehovo, Muzhajska St., 34
e-mail: barany.erksebet@kmf.org.ua
ORCID: 0000-0001-8395-5475

Kateryna Dudych-Lakatosh

Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education
Ukraine, Berehovo, Muzhajska St., 34
e-mail: dudicslakatos@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1354-4421

Дослідження, що займаються закарпатськими угорськими говорами, є багатограними, адже історичні, політичні й економічні зміни ХХ ст. значною мірою вплинули на формування місцевих говірок, на зміни підходів до їхнього аналізу або ж протягом тривалого часу визначали / обмежували можливості їхнього вивчення. Попри це регулярно з'являлися такі дослідження, які, з урахуванням місцевих чинників, стали органічною частинкою угорської діалектології.

Монографія «Статті з дослідження говорів та історії діалектології», що побачила світ 2021 року, – це унікальна книга, яка буде цікавою для всіх діалектологів, зокрема тих, які цікавляться закарпатськими говорами. Адже це видання ввібрало найголовніші напрацювання та публікації автора майже за 15 років. Крім авторських матеріалів і даних, до книги ввійшли також статті, що презентують та узагальнюють праці як відомих, так і менш знаних діалектологів різних періодів: чи то кінця ХVІІІ, чи початку ХХІ ст. Крім власне ознайомлення із ґрунтовними, різнобічними дослідженнями закарпатського діалектолога Пейтера Товта, читач має змогу простежити хронологію формування та розвитку його наукових зацікавлень, адже статті розміщені в збірнику за часом їх написання. Такий підхід зі збереженням наукової об'єктивності характеризує всю монографію.

На ці аспекти звертає увагу й автор передмови, академік Єнев Кіш (угор. Kiss Jenő): *«Адже для автора аналізовані мовні дані є не лише лінгвістичними фактами, а й нагадуванням про рідний край, про його мешканців, дитячі роки, особисті спогади, пов'язані з тамтешнім світом. Але йдеться не тільки про це. Мова і про те, що його до роботи спонукає внутрішній «мус», те своєрідне почуття обов'язку, яке живиться від любові до рідної землі»* (7–8).

У вступних заувагах (Lectori salutem!) автор узагальнює зміст збірника так: *«Більша частина статей присвячена закарпатським угорським говорам та історії місцевих діалектологічних досліджень: про діалектні риси мезевшезького та палоцького говорів; про головні фонетичні особливості говірки Солотвина, про говірку села Сюрте Ужгородського району, про початки діалектологічних досліджень, про життєвий шлях дослідників північно-східних межових регіонів»* (9).

Великий за обсягом список використаних джерел сприяє більш детальному ознайомленню з матеріалом, а наприкінці збірника можна переглянути бібліографію розділів видання, опублікованих у формі статей.

Оскільки автор розташував статті за часом їхнього виходу у світ, у нашій рецензії ми теж дотримуватимемося цього порядку.

Перша стаття збірки («Діалектні відмінності між конфесіями в селі Вишково» / «Felekezetek közötti nyelvjárási különbségek Visken») є письмовим варіантом доповіді, виголошеної 2006 року на 14-й конференції «Жива мова». Пейтер Товт з'ясував, що у мовленні населення колишнього корінного міста в регіоні Верхньої Тиси все ще спостерігаються діалектні відмінності між представниками різних конфесій, хоч вони дедалі більше стираються. Проаналізовані мовні факти дали підставу однозначно стверджувати про наявність у реформатського населення села зв'язків із румунським регіоном Мезевшег (Mezőség). У наступному розділі («Мезевшезьке коріння реформатів із Вишково» / «A viski reformátusok mezőségi gyökereiről») автор намагається, спираючись на власні зібрані матеріали, угорські діалектологічні атласи Румунії та дослідження інших науковців, деталізувати й уточнити висновки попередньої публікації. Досліджені факти дають підстави з великою ймовірністю припускати, що предки жителів Вишково у XV столітті переселилися з територій, розташованих на південний схід від гирла річок Сомешул-Маре та Сомешул-Мік, хоч причини цього наразі не з'ясовані.

У розділі «Про походження топоніма Тиса» («A Técső helynév eredetéről») Пейтер Товт простежує походження назви міста, яке також мало статус корінного. Узагальнивши висновки попередніх досліджень, доповнивши їх новою інформацією, науковець відкидає німецьке походження цієї географічної назви, погоджуючись із Вільмошем Белаї (угор. Bélay Vilmos) та Лайошем Кішем (угор. Kiss Lajos), які вважають, що назва міста походить від угорського оніма – імені особи. Така практика називання у XIII ст. була поширеною і щодо називання інших навколишніх населених пунктів.

Наступний розділ присвячений опису говіркового матеріалу, зібраного мовознавцем Балінтом Чюрі (угор. Csúry Bálint) на території колишніх Березького та Угочанського комітетів («Про ранній період діалектологічної діяльності Балінта Чюрі» / «Csúry Bálint nyelvjárásgyűjtésének korai szakaszáról»). Знаний діалектолог досліджував на той час ще зовсім не вивчені території, створивши атласи для відображення поширеності діалектних явищ. Його точні та ретельні дослідження можуть стати в нагоді у вивченні окремих діалектних змін.

Огляд праць з історії діалектології перериває розділ «Фонетичні зміни (Спрощення та подовження) у солотвинській говірці» / «Hangzörövidülések és -nyúlások az aknazslatinai nyelvjárásban». Автор указує, що аналізовані фонетичні явища трапляються насамперед у тих населених пунктах, де угорці не проживають компактно, перебувають у чужомовному середовищі. Ці явища спостерігаються у мовленні усіх вікових категорій населення Солотвина, ознак його витіснення нема. *«Мабуть, не буде перебільшенням стверджувати, що доказом поширення цього явища є те, що в угорських говорах, які використовуються на крайніх межах угорської мовної території, коротка-довга кореляція голосного, притаманна угорській мові, розпадається або навіть повністю втрачена»* (31).

У наступних трьох розділах представлено наукову діяльність закарпатських діалектологів, подано їхні біографічні дані у контексті важливих суспільних та політичних обставин, розкрито їхнє значення в історії діалектології. Шандор Мокань (угор. Mokány Sándor) та Котолін Моканьне Нодь (угор. Mokányné Nagy Katalin) вивчали лексику угорських та українських говорів Сигіта (сучасна Румунія), їхні результати стануть дуже корисними при подальших етимологічних дослідженнях. Належне опрацювання їхньої багатой наукової спадщини ще чекає на нащадків. Дослідник Шандор Фодо (угор. Fodó Sándor), родом із Вишкова, вивчав слов'янські запозичення в закарпатських угорських говорах, паралельно взявши на себе активну роль у захисті інтересів місцевих угорців. Монографія «Берегівська говірка» Бейли Тороша (угор. Törös Béla), який народився наприкінці ХІХ ст., є значним здобутком діалектології того часу. Стаття містить цікаві відомості й про особистість Бейли Тороша.

У статті «Про корені говірок Ракошина, Великої Доброни та Кайданова» автор розкриває риси палоцького говору в трьох острівних говірках. Skorиставшись результатами напрацювань попередніх мовознавців, а також залучивши зібрані у 2013–2016 рр. власноруч матеріали, науковець знайомить нас із фонетичними та морфемними особливостями говірок, розкриває історію поселень.

Працюючи на угорській кафедрі в Сомбатгеї, Пейтер Товт отримав можливість узяти участь у діалектологічних дослідженнях у федеральній землі Бургенланд (Австрія), вивчити говори Оберпуллендорфа і Мітелпуллендорфа. У розділі «Коротке знайомство з говорами Оберпуллендорфа і Мітелпуллендорфа» («A felsőpulyai és középpulyai nyelvjárás rövid ismertetése»), крім фонетичних та морфемних особливостей говорів, автор подає і короткий словничок діалектизмів та висловлює свої думки про зміни у говорах.

Після відступу про говори в Австрії, діалектолог подає розділ, пов'язаний із рідним краєм: коротка характеристика говірки рідного села. Він зібрав понад 9-годинний матеріал від добре знайомих йому респондентів. Пейтер Товт детально описує фонетичні, морфемні, лексичні та синтаксичні особливості говірки села Сюрте. Окремий пункт він присвячує розгляду приказок та глузлих виразів, а в останньому підрозділі читаємо про те, як респонденти захищають свою говірку.

Розділом «Ортолог і неолог. Пал Берегсасі Нодь і Ференц Казінці» («Az ortológus és a neológus. Beregszászi Nagy Pál és Kazinczy Ferenc») автор вітає Ференца Вереша (угор. Vörös Ferenc) у виданому на його честь збірнику. У публікації детально описано світоглядні розбіжності між двома визначними особистостями ХІХ ст., подано окремі фрагменти з їхнього листування. Причину дискусії Пейтер Товт убачає в тому, що Берегсасі розглядав неологізми з погляду граматики й етимолога, натомість Казінці – як письменник.

Наступний розділ ознайомлює читачів із роботами учениці Чюрі – Котолін Д. Барти (угор. D. Bartha Katalin), яка під впливом знаного діалектолога проводила регулярні дослідження в Славонії.

Далі йде короткий реєстр «Крилаті вирази, ухильні відповіді та сільські глузливі прізвиська із зібраних мною на Закарпатті матеріалів» («Szólások, kitérő feleletek és falucsúfolók kárpátaljai nyelvjárásgyűjtéseimből»), до якого автор умістив зібрані під час його поїздки для збору діалектологічного матеріалу фразеологізми, подавши їхнє значення та згрупувавши.

Наступним розділом розпочинається серія досліджень з історії діалектології, що обіймає доволі тривалий період. Пейтер Товт із найбільшою детальністю розкриває читачам початковий етап вивчення угорських говорів, подає ретельний опис діалектологічних студій на Закарпатті («Дослідження угорських говорів у епоху Дердя Немеша-Нейпі Зокала» / «A magyar nyelvjárás kutatás Nemes-Népi Zakál György korában», «Думки з приводу результатів досліджень закарпатських угорських говорів та їх актуальні завдання» / «Gondolatok a kárpátaljai magyar nyelvjárás kutatás eredményeiről és időszerű feladatairól», «Коротка історія досліджень угорських говорів на території сучасного Закарпаття» / «A magyar nyelvjárás kutatás rövid története a mai Kárpátalja területén», «Сторіччя дослідження закарпатських угорських говорів (1920–2020)» / «A kárpátaljai magyar nyelvjárás kutatás száz éve (1920–2020)»).

У першій публікації розглянуто обставини формування діалектологічних досліджень наприкінці XVIII – на початку XIX ст. У наступних представлено такі закарпатські мовознавчі праці, у яких місцеві говори розглянуті крізь призму діалектології, соціолінгвістики, контактної лінгвістики, мовного планування чи навіть етнографії, історії мовознавства. Завдяки цим публікаціям читач може отримати повну картину про ті зусилля, наукові досягнення, які у випадку угорської нацменшини навіть можуть означати подальше виживання і збереження. Адже, як відзначає сам автор у статті «Думки з приводу результатів досліджень закарпатських угорських говорів та їх актуальні завдання», стосовно діалектів у суспільстві існує чимало помилкових стереотипів. Тому *«важливо, щоби діалектологія і надалі зберігалась у вищій освіті як окрема дисципліна, яку буде викладати філолог, фахівець із вивчення діалектів і в якого поряд з освітніми та організаційними завданнями вистачатиме достатньо часу для виконання далекоміжстрогового збору та аналізу мовного матеріалу. Ці умови є незамінними для того, щоби майбутні вчителі розпочинали свою кар'єру з ґрунтовними діалектологічними знаннями, а на філологічних кафедрах відбувалася регулярна робота з дослідження діалектів і говорів»* (144).

Подана цитата автора монографії є не лише озвученими вголос думками. Це принцип його життя, згідно з яким він викладає, збирає мовний матеріал, аналізує його, вивчає напрацювання попередників із неймовірною рішучістю та відданістю. Опрацьовуючи статті книги, читач отримує змогу заглянути у світ ґрунтовних діалектологічних досліджень, особистісна атмосфера яких, теплі спогади про поїздки та респондентів стимулююче впливають на фахівців, які цікавляться живим мововживанням і які випромінюють кожному читачеві позитивну аттітюду стосовно менш престижних місцевих говорів.

Барань Єлизавета, доктор філософії у галузі мовознавства, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (Україна).

Baran Elisaveta, Ph.D. in Philology, Associate Professor, Department of Philology, Ferenc Rakóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education (Ukraine).

Дудич-Лакатос Катерина, доктор філософії у галузі мовознавства, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (Україна).

Dudych-Lakatosh Kateryna, Ph.D. in Philology, Associate Professor, Department of Philology, FerencRákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education (Ukraine).

Стаття надійшла: 28.01.2022

Статтю прийнято до друку: 07.02.2022

Zoltán KÖVECSES⁵: Extended conceptual metaphor theory. [Золтан Ковечеш. Розширена теорія концептуальної метафори] Cambridge: Cambridge University Press, 2020. ISBN 978-1-108-49087-0, DOI: 10.1017/9781108859127, 196 с.

Лехнер Ілона

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II
Україна, м. Берегово, вул. Мужайська, 34
e-mail: lechner.ilona@kmf.org.ua
ORCID: 0000-0001-7235-6506

Густі Ілона

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II
Україна, м. Берегово, вул. Мужайська, 34
e-mail: huszti.ilona@kmf.org.ua
ORCID: 0000-0002-1900-8112

Lekhner Ilona

Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education
Ukraine, Berehovo, Muzhajska St., 34
e-mail: lechner.ilona81@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7235-6506

Husti Ilona

Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education
Ukraine, Berehovo, Muzhajska St., 34
e-mail: huszti.ilona@kmf.org.ua
ORCID: 0000-0002-1900-8112

Когнітивні основи теорії концептуальної метафори [Conceptual metaphor theory, CMT] були закладені в книзі Дж. Лакоффа та М.Джонсона «*Metaphors We Live By*» («Метафори, якими ми живемо», 1980). Саме на цій праці будувалися подальші дослідження когнітивних

---

⁵ Автор є професором Наукового університету ім. Лоранда Етвеша (Будапешт, Угорщина). Він один із 4-х редакторів наукового часопису «Metaphor and Symbol», є членом редакційної колегії наукового журналу «Cognitive Linguistics» та інших періодичних видань. Викладав та виступав із лекціями в багатьох відомих американських та європейських університетах (наприклад, University of Nevada at Las Vegas, Rutgers University, University of Massachusetts at Amherst, Hamburg University, Odense University, the University of California at Berkeley).